

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/2 2023 s. 660-677, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

MOBY DICK VE TİAMAT ADLI ROMANLARDA MODERNİTENİN ZİHİNSEL GİRDABI: DİN VE DİNDİŞİLİK ÇATIŞMASI

Şeyma KARACA KÜÇÜK*

Geliş Tarihi: Mart, 2023

Kabul Tarihi: Mayıs, 2023

Öz

Modern çağın en önemli unsurlardan biri ilerleme ülküsüyle geleneksel yaşam formlarının arkada bırakılmasıdır. Geleneksel yaşam biçimi dine dayalı bir dünya algısıyla örülüyken modern yaşamın belirleyicisi dindışı bir dünya algısı olmuştur.

Bu durumu edebiyat eserleri üzerinden okumak mümkündür. Nitekim Amerikan edebiyatının ünlü yazarlarından Herman Melville *Moby Dick* (1851) adlı romanında insanın varoluşsal ve epistemolojik sorularına metafizik ve maddeci dünya algısı ekseninde yaklaşmış ve iki algının yarattığı çatışma ortamını bir deniz yolculuğu etrafında geliştirerek modern Amerikan toplumunda bireyin varoluş sancısını gözler önüne sermiştir. Benzer şekilde Türk edebiyatında tarihi postmodern romanlarıyla tanınan İhsan Oktay Anar da *Tiamat* (2022) adlı romanında din ve dindışı dünya algısı arasındaki gerilimden doğan şüpheyi konu edinmiş ve zihinsel bir dönüşüm olarak Türk modernleşmesine yansımaları bir deniz yolculuğu etrafında örmüştür.

Bu çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemiyle Melville'in *Moby Dick* ve Anar'ın *Tiamat* adlı romanları incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Bu yöntemin tercih edilme amacı Melville'in *Moby Dick* ve Anar'ın *Tiamat* adlı romanlarının kurgusundaki metafizik ve maddeci dünya algısını deniz yolculuğu teması ve karakterler üzerinden karşılaştırarak her iki algının doğurduğu şüphe ve gerilimin Amerikan ve Türk toplumundaki bireyin modernleşme deneyimine ışık tuttuğunu tartışmaktır. Böylece iki farklı kültürde birbirine benzer ve farklı modernleşme deneyimleri din ve dindışı dünya algısı arasındaki çatışmayla birlikte ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Moby Dick*, *Tiamat*, din, dindışı, modernite.

WHIRLING THOUGHTS CREATED BY MODERNITY IN MOBY DICK AND TIAMAT: THE CONFLICT BETWEEN THE SACRED AND THE PROFANE

Abstract

One of the most important elements that characterizes the modern age is leaving behind the traditional life forms with the ideal of progress. While the traditional way of life was woven with the perception of the metaphysical world, the determinant of modern life shifted towards a materialistic world perception.

* Dr. Öğr. Üyesi.; Hitit Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, seymakaracakucuk@hitit.edu.tr.

This situation is reflected in literary works. Herman Melville, one of the famous writers of American literature, approaches the existential and epistemological questions that individuals experience on the axis of the perception of the metaphysical and materialistic world, and by shaping the space of conflict stemming from the two perceptions around the theme of sea travel, he processes the mental transformation of modern American individual in his novel *Moby Dick* (1851). Similarly, İhsan Oktay Anar, who is known for his postmodern novels in Turkish literature, also dealt with Turkish modernization as a mental transformation around a sea voyage in his novel *Tiamat* (2022) and discusses the doubt arising from the tension between the perception of the metaphysical and materialistic world in his work.

Within the scope of this study, Melville's *Moby Dick* and Anar's *Tiamat* are examined and compared with the qualitative research method. The purpose of choosing this method is to compare the perception of the metaphysical and materialistic world in *Moby Dick* and *Tiamat* through the sea voyage theme and characters, and to argue that the suspicion and tension caused by both perceptions sheds light on the modernization experience of American and Turkish individuals. Thus, the similar and different modernization experiences are revealed within the framework of their own social and cultural dynamics, along with the tension between the perception of the sacred and profane world.

Keywords: *Moby Dick*, *Tiamat*, sacred, profane, modernity.

Giriş

Rasyonelleşmeye dayalı bir dünya algısını ifade eden modernleşme kavramı endüstrileşme, şehirleşme ve demokratikleşme gibi kavramlarla birlikte eski ve yeni yaşama biçimleri arasındaki keskin ayrımları da içeren, nesnelere dayalı bir kültür anlayışını ön plana çıkarır. Charles Taylor *Modernliğin Sıkıntıları* adlı çalışmasında modernleşmenin sıkıntısını “bilim, teknoloji, endüstriyel üretim tarafından örgütlenen yeni kurumsal formlar ve pratikler, bireyciliği, demokrasiyi ve araçsal aklı önceleyen yeni değerler, yabancılaşma, anlamsızlık ve yaklaşımakta olan sosyal bir çözülme” (Akt: Anderson-Dyrness, 2016, s. 25) şeklinde belirler. Modernleşmeyle birlikte sosyal ve kültürel ortam üzerinde yaşanan bu değişimler şüphesiz inançla ilgili de kırılğan bir zemin yaratır. Max Weber'in tabiriyle “dünyanın büyüü” (Akt: Anderson-Dyrness, 2016, s. 26) bozulmuştur. Ona göre çağımızın kaderini rasyonelleşme, düşünsellik/usçuluk ve bunların da ötesinde dünyanın büyüünün bozulması belirlemiştir. Böyle bir dünyada artık “hesaplanamaz mistik güçlerin varlığına dair inancımız kalmamış tam aksine hesaplanabilirliğin en temel ilke olduğuna ikna olmuşuzdur” (Weber, 1946, s. 139). Bu durumda dinin konumu sorgulandığında Weber'in yaklaşımı dikkat çekmektedir. Zira ona göre sekülerleşen dünyada dini inançlar yıkıma uğramaktan ziyade insan yaşamının daha mahrem alanlarına indirgenmiştir. Weber bu durumu: “Nihai ve en üstün değerler kamusal yaşamdan çekilmiş ve mistik yaşamın transandantal dünyasına itilmiştir” (1946, s. 155) şeklinde açıklamaktadır. Bu ise aynı zamanda kamusal mekânın dünyeviliği ve mahrem alanın kutsallığı gibi bir ayrışmaya neden olmuştur. Böylece dünyevileşme Tanrı'dan yüzünü çevirmekle aynı anlama gelmiş ve dine karşı duyulan şüpheyi de beraberinde getirmiştir.

Anthony Giddens *Modernite ve Bireysel Kimlik* (1991) adlı eserinde modern eleştirel aklın yaygın bir özelliğinden bahsederken “kuşkunun gündelik hayata nüfuz ettiğine” ve bunun da “çağdaş toplumsal dünyanın genel varoluşsal bir boyutunu oluşturduğunu” (s. 13) belirtir. Ona göre “modernite radikal kuşku ilkesini kurumsallaştırır ve ısrarla tüm bilginin hipotezler

biçimini alacağını vurgular” (s. 13). Özellikle dünyayı algılayış biçiminde yaşanan değişim, bilimsel devrimlerle birlikte rasyonel bir bilinci esas almış; bu durum Tanrı’ya, insana ve doğaya bakış açısını şekillendirmiştir. Böylece zaman, mekân kategorilerinin kutsal dayanağının görünürlüğü kendisini rasyonel bilinçle kuşatılmış biçimde bulmuştur.

Bu bakımdan Mircea Eliade’nin modern dönem öncesi arkaik toplumlarla modern dönem toplumlarını kıyasladığı *Kutsal ve Dindışı* (1991) adlı çalışması arkaik ve modern toplumların dünyada var olma tarzını metafizik ve dindışı deneyimlerle ilişkilendirmesi bakımından dikkat çeker. Ona göre arkaik insan için gündelik eylemler “kutsal ya da kutsal hale getirilebilir” nitelikteyken, çağdaş dindışı insan için sadece “fizyolojik” (s.12) olma özelliği taşır. Aynı zamanda mitleri, kutsalın tezahürü için bir araç olarak değerlendiren Eliade, arkaik toplumların mitleri “gerçeklik” (2001, s. 11) atfederek yorumladığını vurgular. Bu durumda din ve dindışı arasındaki gerilimin arttığı modern dönemde, modern insanın gerçekliğe ilişkin algısının da kırılmalı ve parçalı bir zeminde şüpheyi besleyerek büyüttüğü ve şekillendirdiği görülür.

Söz konusu bu değişim modern sanata da yansımaktadır ve dünyanın yaşadığı büyü bozumunun izlerini çoğu modern sanat eserinde görmek mümkündür. Üstelik bu izler yoğun bir biçimde dini anlamda yaşanan şüpheyi ilintilidir. T.J. Clark’a göre modern sanat sekülerleşmeyle ve inançsızlıkla anılsa da bu doğru değildir. Zira asıl mesele din karşısında geliştirilen şüphedir. “Modern sanat ürünleri bir inançsızlık sanatı değil kırılmalı inanç sanatıdır” (Akt: Anderson ve Dyreness, 2016, s. 29). Bu yüzden tamamen seküler bir dünya kurgusundan ziyade sekülerleşmeyle derin bir hesap yaşanır.

Pericles Lewis da *Religious Experience and Modernist Novel (Dini Tecrübe ve Modernist Roman)* adlı çalışmasında benzer bir tez üzerinden hareket ederek “modernistlerin dini olarak tanımlanan deneyim biçimleriyle ilgili tanımlarının dünyevi ve kutsal arasındaki belirsizliği yansıtmaya girişimi” (Lewis, 2010, s. 21) olduğundan bahseder. Bu anlamda Henry James, Marcel Proust, James Joyce, Franz Kafka, Virginia Woolf gibi dünyaca tanınmış ünlü modernist romancıların eserlerinde hem dini hem de dünyevi bir ortamda spiritüel deneyimlerin ele alındığına dikkat çeker. Bu yazarlar aslında romanın yapısını seküler olarak tanımlanan gündelik yaşamda transandantal deneyimleri açıklayabilmek için uygun hale getirmeye çalışmışlardır. Bu da elbette dini anlamda yaşanan krizin bir göstergesi haline gelmiştir. Örneğin James Joyce’un *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi* (1916) adlı eserinde Stephen Dedalus’un Katolik kiliseyle olan çatışması ya da Henry James’in *Altın Kase* (1904) adlı romanında teoloji temelinde kötülük problemine nasıl karşılık verilmesi gerektiği gibi konular dinin dışlandığı ve cevapsız bırakıldığı seküler bir dünyada aranmaya çalışılır. Tüm bunlar aslında bir yandan din ve dindışı arasındaki gerilimi ortaya koyarken diğer yandan modern sanat ürünlerinin dini olanla kökensel ilişkisini gündeme getirir.

Eliade *Myths and Reality (Mit ve Gerçeklik)* başlıklı çalışmasında romanın din/metafizikle olan ilişkisinden bahseder ve bu türün modern toplumlarda hem mitik göndermeleri olan hem de bu göndermelerin seküler tarzda kamufle edildiği bir tür olarak karşımıza çıktığını söyler (1963, s. 191). Bu duruma Gaston Bachelard da işaret ederek “şiirin ve romanın arketipsel imgeler barındırdığını ve bu imgelerin modern bilim tarafından baskılanırken şiir ve romanda dirildiğini belirtir” (Akt: Zwart, 2020, s. 65). Diğer yandan modern roman ve şiirdeki bu dirilişte de bir gerilim yatar. Zira dini olan dirilirken dindışı ya da metafizikten arındırılmış rasyonel bir dünya algısı da hâlihazırda bekler. Bu da elbette insanın iç

dünyasında yıkıcı bir etkiye neden olur. Nitekim maddenin ruha üstünlük iddia ettiği modern çağda insan bir anlam yitimine uğrar. Siegfried Kracauer, modernliğe ilişkin eleştirisinde bu durumu değerlendirir ve modernitenin bir sonucu olarak ruhun en önemli ihtiyacı olan dinin parçalandığından ve “özümüzü ifade eden canlı, evrensel düzeyde hiçbir inanç” (Akt: Frisby, 2012, s. 145) kalmadığından bahseder. Bu parçalanma sonucunda manevi anlamda yaşanan boşluğun temel nedenlerinden biri de anlam kaybıdır. Ancak anlama ve gerçekliğe ilişkin algının günümüz postmodern romanlarında farklı bir özellik kazandığının altı çizilmelidir. Modernist roman “yitip gittiği söylenen anlamın ardındayken” (Ecevit, 2001, s. 167) postmodern roman çoğulcu yapısıyla, kullandığı pastiş ve parodi gibi tekniklerle mutlak bir anlama ulaşma kaygısı taşımaz. Dolayısıyla din ve dindışı dünya algısı arasında yaşanan kaos, modernist bir eserde anlam kaybına paralel olarak ortaya çıkarken postmodern bir romanda yitirilmiş bir anlamdan değil çoğulcu bir anlam evrenine bağlı olarak gelişebilmektedir.

Bu çalışma kapsamında din ve dindışı arasındaki gerilime bağlı olarak ortaya çıkan ve modern çağa özgü dini anlamda yaşanan şüpheciliğin izleri Herman Melville’in modernist eğilimler taşıyan *Moby Dick* (1851) ve İhsan Oktay Anar’ın postmodern romanı *Tiamat*’tan (2022) hareketle, nitel araştırma yöntemiyle incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. İki eserin işaret ettikleri sosyo-kültürel bağlam göz önünde bulundurularak Amerikan ve Türk toplumunda bireyin modernleşme deneyimine eşlik eden seküler ve dini söylemler arasındaki çatışma ayrıca karakterler üzerinden tartışılmaktadır. Bunun için öncelikle romanların tarihsel düzlemi olan 19. yüzyıl Amerika’sının ve 20. yüzyılın başlarında Osmanlı’nın zihin dünyasına dini ve felsefi tartışmalar üzerinden değinilmektedir. Daha sonra romanlarda modernleşme deneyimine bağlı olarak ortaya çıkan din ve dindışı dünya algısından doğan kaosu güçlendiren mitik kurgudan bahsedilmektedir. Böylece ortak bir zeminde buluşan modern çağın şüpheci tavrının izleri sürülürken romanların kendi sosyal ve kültürel bağlamları içinde oluşturulan din ve dindışı unsurlar arasındaki farklılıklar da ortaya konmaktadır.

1. Amerikan ve Türk Modernleşmesinde Din ve Dindışı İlişkisi

19. yüzyıl Amerika’sının genel karakteri modernleşme sürecine bağlı olarak çeşitli sosyal ve kültürel dinamikler etrafında şekillenmiştir. Bu anlamda coğrafi anlamda yaşanan hareketlilikler özellikle de şehirlere olan göç, kuşaklararası aile bağlarının çözülmesi ve genel anlamda hiyerarşik sosyal ilişkilerin modern ilişki biçimleriyle yer değiştirmesi gibi etkenler Amerika’nın sosyal yaşamında değişimler meydana getirmiştir. Kevin McCaffree’ye göre insanların coğrafi anlamda yer değiştirmelerinde yaşanan hareketliliğin temelinde ise Amerika’nın tarım ekonomisinden fosil yakıt temelli işletme ekonomisine geçmesi ve hızla sanayileşmesi vardır (s. 72). Bu durum aynı zamanda “moderniteye ve ona içkin olan sekülerleşmeye geçişin de” (2017, s. 144) temellerini oluşturmaktadır. Şehirleşme ve sanayileşmeyle birlikte insanların geleneksel yaşam biçimlerini geride bırakmaya başlamalarıyla özellikle şehirlerde farklı dine mensup insanlar da çoğalmıştır. Böylece farklı etnisite, din ve siyasi gruptan insanlar bir araya gelmiştir (2017, s. 72). Bir yanda Amerika’ya ilk yerleşen Protestanlar diğer yanda Kalvinistler ve Evanjelik Hıristiyanlar, çeşitlilik arz eden bir toplumsal yapı görüntüsü sunmuştur. Bunlar arasında önemli bir yer tutan Protestanların, doğal bilimlere olan ilgisi yani bilimin otoritesini kabul edişleri ise toplumun dünyevileşmeye doğru evrilen yönüne işaret etmektedir. Zira Protestanlar Tanrı’nın yarattıklarına bilimin rasyonel açıklamaları nazarından bakmayı kabul etmiştir. McCaffree’ye göre bunda Ralph Waldo Emerson’un önderliğinde bir “din” haline dönüşen ve “transandantalizm” olarak bilinen akımın da önemli bir

rolü vardır. Doğaya kutsallık atfeden, doğal dünyaya tapan transendentalistler kurumsallaşmış ve organize olmuş bir dinden bağımsız olarak dünyayı algılar. Emerson'un "ne tarihin, ne kilisenin ne de devletin aracı bir değer olarak" (akt: McCaffree 2017, s. 75) yaşamda yer almadığını ifade etmesi de kurumsallaşmış bir dine karşı çıkışın kanıtıdır. Bu anlamda transandantalizm doğanın romantik biçimde algılanışına eşlik eden bireysel eleştirel düşüncenin gücüne verdiği önem ve kurumsallaşmış bir dini yapının reddiyle aslında "seküler bir tutum" (McCaffree 2017, s. 74) sergilemektedir. Bunda özellikle Emerson tarafından Hz. İsa'nın daha çok insani yönünün vurgulanması ve Hristiyanlıktaki teslis inancını reddetmesi büyük rol oynamaktadır. (McCaffree, 2017, s. 75). Bu yaklaşımın en önemli sonucu ise mucizevi ve olağanüstü diye değerlendirilebilecek hadiselerin yadsınması olmuştur. Böylece kurumsal bir dinî örgütlenmeyi saf dışı bırakan seküler tutum ve din arasında şüpheli bir tavır desteklenmiştir. "Modern epistemolojinin kaçınılmaz bir parçası olarak görülen "şüpheli okuma" ise (Schlarb, 2021, s. 90) hem İncil gibi dini kitaplara hem de gündelik hayata ve doğal bilimlere olan ilgiyi beraberinde getirmiştir. Bu şüpheli okuma ise edebi eserlerde kendine geniş yer bulmuştur.

Damien Schlarb dini kitaplara yönelik şüpheli okumanın en belirgin örneğini Melville'in metinlerinde bulur. Ona göre Melville, eserlerinde dini düşüncesini dünyevi kültürün şüpheleri üzerine temellendirmiştir (s. 108) Dolayısıyla hem dünyevi hem de dini söylemleri bir arada kullanmıştır. *Moby Dick* adlı eserinde genişçe yer bulan bu söylemler ise yazıldığı dönemin fikir dünyasına ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada *Moby Dick* adlı eser, 19. yüzyıl Amerikasının geleneksel, kurumsallaşan dini karakterinden; bireyselleşen, modernleşen, sekülerleşen ve transendentalizm hareketiyle kutsal doğa algısını dünyevi bir zemine oturtan bakış açısına nasıl evrildiğini gösteren bir roman olma özelliği göstermektedir.

Türk modernleşmesinin dinamiklerine bakıldığında ise Batı'nın kültür ve medeniyet dairesine girme çabalarının baş gösterdiği 19. yüzyılda, Tanzimat'ın modernleşme deneyiminde büyük bir rolü olduğu görülür. Batı'daki teknik gelişmeleri uzun bir süre takip edemeyen Osmanlı, Tanzimat'ın ilanı (1839) bir dizi bilimsel ve teknolojik gelişmeyi kendine eklemeye gayreti içine girer. Ancak Batılılaşma ve modernleşme sürecinde "yenilikçi" ilkelerin tümünü kendi geleneksel kültürel normlar çerçevesinde (...) tanımlamaya özen gösterir" (Parla, 2014, s. 13). Bu kültürel normlar ise şüphesiz "egemen bir İslam kültürünün şemsiyesi altında" (Parla, 2014, s. 13) belirlenmeye çalışılır. Ancak bunun yanı sıra Türk düşünce hayatına Batı'dan giren materyalizm¹ ve pozitivizm² gibi akımlar da özellikle Osmanlı aydınları arasında ilgi uyandırmıştır. Bu anlamda ilerlemeciliği esas alan pozitif bilimlerin, materyalizm ve pozitivism gibi Türk modernleşmesinde etkin olan akımlarla birlikte aklı önceleyen ve metafizik bütün ilkeleri reddedici tavrı bir ikilemden ziyade Orhan Okay'ın tabiriyle "mülemma" (Akt: Parla, 2014, s. 12) yaratır. Ancak bir ikilem oluşmasa da farklı

¹ Materyalizm, "metafiziğin, bütün varlığı; ruh, nefis ve bilinci de; madde ile açıklayan, maddeye bağlamak isteyen bir yönü" (Akt: Çakan, 2018, s. 15) olarak tanımlanmaktadır.

² Cevizci'ye göre "metafizik ile bilim arasında kesin sınırlar koyan dogmayı ve sezgisel olanı bilimsel etkinlik alanından uzaklaştıran ve üzerinde odaklanması gereken tek bilgi türü olarak bilimsel bilgiyi öne çıkartan pozitivism, dini ve metafizik söylemlerin yerini aklana deneye ve gözleme dayanan pozitif bilginin almasını öngören dünya görüşünü ifade eder" (Akt: Çakan, 2018, s. 274).

akımların Türk düşünce hayatına nüfuz etmesi zihinsel dünyanın da bir bocalama yaşaması anlamına gelir. Dolayısıyla hâkim din İslamiyet olmaya devam ederken deneyimi, doğal olayların kendileri arasındaki ilişkiye dayandıran pozitivist ve maddeyi tek gerçeklik kabul eden materyalist görüş de varlığını sürdürmüştür.

İhsan Oktay Anar'ın 1902 yılında sefere koyulan TIAMAT adlı gemide yaşanan olayları kaleme aldığı *Tiamat* adlı roman, Osmanlı-Türk modernleşmesinin ilk evrelerinde İslam dinine dayalı kültürel normların yanı sıra Avrupa'nın maddeci bakış açısıyla metafiziği reddeden ve doğa olaylarının ölçülebilirliği ve görünürlüğüne dayalı tartışmaları karakterler üzerinden ironi ve parodi aracılığıyla betimleyen bir eserdir. Bu tartışmanın yürütülmesinde romanın postmodern olması önemli bir rol oynar. Özellikle “yabancılaştırma etkisi” yaratılarak “alışlagelen algı kalıplarının, doğruluk, gerçeklik algısının kırılmasına” (Aşkaroğlu, 2015, s. 7) hizmet etmesi romanda bireyin varoluşa ilişkin yaşadığı şüphe kadar okurun da gerçeğin ne olduğuna dair şüphe duymasını mümkün kılar.

Dolayısıyla *Tiamat*, Batı merkezli rasyonelleşmeye dayalı düşünce sisteminin Türk düşünce hayatına alınıldığı ve geleneksel epistemolojinin modern epistemolojiyle çarpıştığı 20. yüzyıl başlarındaki Osmanlı'nın fikir dünyasında cereyan eden metafizik ve maddeci dünya algısının birlikteliğinden doğan kaosa, çoğulcu anlam yapısıyla ve algı kırılcılıkla yaklaşan bir romandır.

Buna karşıt olarak *Moby Dick* modernist eğilimler taşıyan bir roman olması yönüyle yazıldığı dönem olan 19. yüzyıl ortalarındaki hâkim dinsel şüpheyle örülü bir dünyada, manevi doyuma erişebilme imkânını epistemolojik bir sorun olarak ele alır. Zira modernleşme sürecinde Amerika'da doğa olaylarına bakış açısı pozitif bilimlerin gelişmesiyle daha seküler bir pencereden gelişmeye başlamıştır. Özellikle ekonomik çıkar odaklı teknoloji, doğa üzerinde tahakkümünü arttırmış ve onun dini, kutsal veçhesini perdelemiştir. Melville de doğayı bir yandan ona kutsallık atfederek romantize etmiş ve böylece modernleşmeyle birlikte değişen dünyaya tepki vermişse de ona aynı zamanda “şüpheli bir okuma” zemininde yaklaşmış ve hem dini kitapların hem de gündelik hayatın ve doğal bilimlerin söylemini romanına taşımıştır. Bu anlamda her iki romanda da modernleşme deneyimlerine bağlı olarak Amerikan ve Türk toplumunda bireyin zihin dünyasında yaşadığı din ve dindışı arasındaki gerilime odaklanılmıştır. Bunun için hem mitik unsurlardan hem de modern bilimlerin teknik terimlerinden faydalanılırken karakterlerin dünya algısının dini ve dindışı varoluş tarzına bağlı olarak şekillendiği görülür. Dolayısıyla romanlardaki metafizik ve maddeci dünya algısı arasında yaşanan kaosu belirginleştirmek üzere başvuru ve kurguların dinamiğini ortaya çıkaran mitik çerçeve, arkaik toplumların dini yaşam tarzını anlamak adına önem taşır.

2. *Moby Dick* ve *Tiamat*'ın Mitik Göndergeleri Bağlamında Dine Dayalı ve Dindışı Varoluş Tarzı

Melville'in *Moby Dick* adlı romanı kurgusal yapısı itibariyle mitik göndergeler üzerine kuruludur. Bu anlamda eserin hemen başında büyük balinalarla ilgili seçme parçalara yer verilmesi ve bu parçaların İncil'in “Tekvin,” “Eyüp,” “Yunus” gibi bölümlerinden alıntılardan oluşması dikkat çeker. Tanrı'nın büyük balinaları yarattığından, Yunus'un kocaman bir balina tarafından yutulduğundan, deniz canavarlarının derin sularda yüzdüğünden bahseden bu parçalar (Melville, 2019, s. 29-43) romanın odak noktasındaki *Moby Dick* adlı balinanın kutsal metinlerle ilişkisini gündeme getirerek onu metafizik boyutla irtibatlandırır.

Moby Dick'in yanı sıra sular, denizler ve okyanuslar da romanda anlamı sorgulanarak kutsallık atfedilen ve mitik referanslarla ele alınan mekânlar olarak ön plana çıkar. "Narkissos" mitine gönderme yapan Ishmael, nihayetinde tüm insanların kendi hayalini tüm ırmaklarda, denizlerde gördüğüne değinir ve "yaşamın hiçbir zaman elle tutamayacağımız hayalidir o. Her şeyin gizi de budur işte" (Melville, 2019, s. 47) der. Böylece insanların hayallerine, arzularına, özlemlerine mutlak anlamda hiçbir zaman ulaşamayacağı dile getirilirken bir anlamda kurgunun önemli bir parçası ve arzu nesnesi olan Moby Dick'i yakalamak isteyen denizcilerin çabalarının beyhudeliği de ima edilir.

Ishmael de çıkmaya karar verdiği balina avı seferinde böyle bir hayalden beslenir. "Kocaman, bembeyaz bir hayalet" (Melville, 2021, s. 51) görmeye duyduğu özlem, onu Kaptan Ahab'ın Moby Dick adlı balınayı bulmak için çıktığı sefere yöneltir. "Balınanın Beyazlığı" adlı bölümde Moby Dick'ten bahseden Ishmael onu "bildiklerimizin ötesinde, aklı aşan" (s. 252) bir canlı olarak nitelendirir. "Balınanın beyazlığı" ise balınanın beyazlığının kendisinde uyandırdığından bahseder. Ishmael'in beyaz rengin tarihte daima kutsal bir anlam yüklendiğine dair anlatılarla birlikte arkaik toplumlarda "gizemli bir gücü" temsil ettiği, kıyamet senaryolarında da beyazın önemli bir rol oynadığına dair ifadeleri, (s. 256) beyazlıkla özdeşleştirilen büyük balina Moby Dick'in dini söylemler dâhilinde ele alındığını gösterir. Ishmael için beyazlık sadece kutsal olmakla da kalmaz aynı zamanda korkunç bir görüntüye de bürünür. Ona göre "görülmeven varlıklar korkudan doğmuştur" (s. 259). Beyaz Balina'nın görülmeven varlıklarla, gizemlerle, kutsallıkla ilişkilendirilmesi onun metafizik bir boyutla ele alınmasını sağlar. Böylece romanda İsmail'in Moby Dick'i, arkaik toplumlarda insanların varoluşu algıladıklarına benzer biçimde değerlendirdiği ve ona kutsallık atfettiği görülür.

Bunun yanı sıra romanda ön plana çıkan karakterlerin başına gelenler de mitik bir çerçevede yorumlanmaya uygundur. Örneğin Yunus Peygamber'in kıssasına yer verilen eserde romanın anlatıcısı Ishmael'in ve Kaptan Ahab'ın gemi yolculukları Yunus Peygamber'in kıssasındaki balık tarafından yutulma mitini hatırlatır. Yunus'un "Tanrının buyruğuna bile bile karşı koyarak" (s. 89) işlediği günah onu Tanrı'dan kaçmaya iter. Bir deniz yolculuğuna çıkan Yunus, günahları yüzünden denize atılır. Bir balığın karnında gözlerini açtıktan sonra oradan kurtulmak için Tanrı'ya yalvarır ve böylece balığın karnından çıkar. Bu mitin döngüsü isyan eden kişinin balık tarafından yutulması ve sonrasında pişmanlığını dile getirerek kurtulması evrelerinden oluşur. Bu döngüyü kısmen de olsa özellikle Ahab'ın hikâyesinde bulmak mümkündür. Zira O, Moby Dick adlı balınanın peşine düşen ve bu balık yüzünden kaybettiği bacağıyla etkisiyle isyan eden bir karakterdir. Ancak romanın sonunda kurtuluşa ermez. Bir isyankâr olarak ölür. Bu durum onun Moby Dick'i ve onun nezdinde aslında varoluşu algılayış biçimiyle de yakından ilgilidir.

Geminin kaptanı Ahab da Moby Dick'e aşkın bir değer yükler. Ancak Ahab'ın temel sorunu evreni kozmik denge içinde yorumlayan arkaik bilinçten uzaklaşarak balınayı kötücül güçlerin bir sembolü ve dolayısıyla kozmik düzenin değil kaosun bir işareti olarak algılamasıdır. Ishmael, beyazlığın "Hıristiyanlar için Tanrı'nın öz görüntüsü" (s. 259) olduğunu söylese de Kaptan Ahab için beyaz balina bir nefret objesi halini almıştır. Bunun nedeni ise Ahab ve Beyaz Balina arasında geçen olaydan kaynaklanır.

Kaptan Ahab bir balina avcılığı seferinde Moby Dick adlı balınanın üstüne atılarak "bir kabadayının düşmanına saldırdığı gibi" saldırır. Gözü karararı kaptan, beyaz balınanın "canını çıkarmak" için elinden geleni yapar. O anda Moby Dick bir orak hızıyla çenesini savurup

Ahab'ın bacağına çayırdaki ot biçer gibi koparıverir ”(s. 248). Bu olaydan sonra Ahab, çılgınlık nöbetleri geçirir ve bedeninde, ruhunda duyduğu tüm acıları balinadan ayrı düşünemez” hale gelir. “Ahab için yeryüzündeki tüm kötü güçler ete kemiğe bürünmüştür (...) “İnsanlığın Âdem'den beri duyduğu tüm öfke ve kin sanki beyaz balinanın kamburu içinde toplanmış gibidir” (s. 249).

Ishmael'in Kaptan Ahab nazarında beyaz balinanın ne anlama geldiğine işaret eden bu sözleri kutsal metinlerde, toplumların inançlarında tanrısal niteliklerle özdeşleşen Beyaz Balina'nın romanda gerilimi arttırıcı bir unsur olarak belirginleşmesini sağlar. Beyazın tüm kutsallığını üzerinde taşıyan balina, bir başkası için tüm kötülüklerin gözle görülür hale geldiği bir canlıdan ibarettir. John Gatta, Ahab'ın Moby Dick'e olan nefretinden bahsederken bu öfkenin “metafizik bir isyana” dönüştüğünü zira Ahab'ın beyaz balınayı gerçek bir balinadan ziyade “aşkınlık yüklü bir işaret” (2004, s. 118) olarak gördüğünü söyler. Hem Ishmael'in hem de Kaptan Ahab'ın balınayı sıradan bir canlı olmaktan ziyade doğüstü güçlerle özdeşleştirmeleri ancak varoluşa dair farklı bakış açıları edinmeleri romandaki gerilimin de çıkış noktalarından biridir. Ahab, balınayı kozmogonik bir uyum dâhilinde kutsal bir dairede değil kaotik bir çerçevede algılar. Bu da onun dindışı bir varoluş tarzı benimsediğini gösterir. Nitekim Eliade'ya göre dindışı insan için “evren tam anlamıyla bir Kozmos, canlı ve eklemelenmiş bir biçim meydana getirmemektedir” (1991, s. 73). Bu bağlamda modern çağda doğanın kutsallıktan arındırılmasına bağlı olarak gelişen kaos, *Moby Dick*'in ana temalarından biridir.

Aynı kaosu *Tiamat*'ın mitik göndermeleri çerçevesinde okumak mümkündür. Zira bu romanda da kozmogonik bir uyumun geçici süreliğine yitimine, mitik bir anlatı aracılığıyla gönderme yapılır. Kurguya başlık olarak seçilen “Tiamat,” *Babil Yaratılış Destanı*'nda geçen ve aslında “karanlığı, şekilsizliği” (Eliade, 1991, s. 59) yani kaosu temsil eden bir canavarın ismidir. Bu canavarın adı ise romanda aynı zamanda olayların geçtiği geminin de adıdır.

Eserin ana olay örgüsü, telsiz çağrı kod adı T1AMAT olan Abdülhamit sınıfı tahtelbahir gemisinin “Britanya donanmasına ait B sınıfı bir destroyerin batırıldıktan ve bir şilep ele geçirildikten” (Anar, 2022, s. 19) sonra bulduğu altuni sandukanın yol açtığı felaketler üzerine kuruludur. Altuni sandukanın gemiye alınmasıyla tekinsiz olaylar da gelişmeye başlar. Mürettebattaki Gedikli adındaki gemicinin, sandukanın kapağının kapanmasıyla kolunun içinde kalması, daha sonra sandığın kapısının gizlice açıldığının anlaşılması ve Gedikli'nin de ortadan kaybolmasıyla gemide bir kaos ortamı baş gösterir. Bu kaosu başlatan ise sandukadan “karanlık ve boş göz yuvaları olan” bir canavarın ortaya çıkmasıdır. “Ağzında diş diş alevler bulunan” (s. 67) bu canavarın, göbeğindeki demir hazneye kömür yığılmasıyla kulaklarından kıvılcıklar tütmektedir. Açılan bu sanduka, Zeus'un açılmamasını tembihlediği ancak “akılsız ve kötü doğası gereği” (Agızza, 2001, s. 159) Zeus'un sözünü dinlemeyen Pandora'nın kendisine emanet edilen kutuyu açmasına benzer. Böylece kutunun içinden nasıl “insanlığın tüm kötülükleri dışarı “fırladıysa altın sandukadan da canavar ortaya çıkar ve bu canavar felaketlerin taşıyıcısı olur. Romanda canavarın ortaya çıkışına bağlı olarak kaos ortamına zemin hazırlanması aynı zamanda Tanrı Marduk ve Tanrıça canavar Tiamat arasında gerçekleşen ve *Enuma Elish* yani *Babil Yaratılış Destanı*'nda yer alan olaya bir göndermedir.

“Evrenin yaratılışına anlatan bu hikâyede “dünya yokken yani yeryüzü ve gökyüzü yokken tatlı sular (Apsu) ve tuzlu sular (Tiamat) vardır [...] Tiamat bütün tanrıları doğuran bir tanrıçadır” (Şahin-Doğan, 2017, s. 167). Kocasını Apsu'nun öldürülmesinden sorumlu olan

Ea'nın oğluyla savaşa girişen Tiamat çok sayıda yırtıcı Leviathan (dev deniz canavarları olan ejderha) doğurur. Ancak Marduk'la Tiamat arasında geçen mücadelede Marduk kazanır. Fırat ve Dicle nehirleri, Marduk tarafından Tiamat'ın iki gözünden akıtılmıştır. Sonrasında ise Babil kenti kurulur ve tanrılar Marduk'u sonsuza dek kral kabul ederler. Marduk daha sonra Tiamat'ı savaştığı için asıl kışkırtanın Tiamat'ın sevgilisi Kingu olduğu öğrenir. Bunu öğrenen Marduk onun kanından insanı yaratır. "Nihayetinde insanlar, *Enuma Eliş* (Babil Yaratılışı) destanına göre, isyan eden Kingu'nun kanından yaratılmışlardır" (Şahin-Doğan, 2017, s. 168).

Dünyanın ve insanın yaratılışını anlatan bu hikayenin *Tiamat*'ın mitik kurgusunu biçimlendirmesi Anar'ın *Suskunlar* romanında da çok belirgin olarak kullandığı dinsel figürlerin ve kutsal kitapların bir paradisine dönüşürken özellikle kaos ve düzenin sembolik düzeyde ortaya çıkmasını sağlar. Nitekim roman aynen dünyanın yaratılmadan önceki bir evresini anlatıyormuşçasına açılır. "Soğuk ve karanlık dipler boş ve anlamsızdı" (Anar, 2022, s. 9) şeklinde başlayan kurgunun hikâyesinde yaşamsal belirtilerin olmadığı bir atmosfer sunulur. Örneğin "ölü denizcilerden" (s. 9) bahsedilir. Yaşayanlar ise sadece sulardaki balıklardır. Evrenin tamamı için de "başlangıçta her şey soğuk, boş ve anlamsızdı" (s. 9) ifadesinin kullanılması kozmik düzenin henüz oluşmadığı bir evreye işaret eder. Özellikle olay mekanının deniz altı suları olması kaos ortamını güçlendirir. Zira Apsu da "yaratılış öncesi kaos sularını" (Eliade, 1991, s. 22) belirtmektedir. Bu kaos ortamında aynen *Babil Yaratılış Destanı*'ndaki su canavarları gibi "çelik bir canavar silüetinden bahsedilir" (Anar, 2022, s. 10). Tahtelbahir gemisi olduğu anlaşılan bu çelik canavar, karşısındaki "destroyeri" (s. 10) parçalar. İnfilak eden destroyer "gökten denize ağır ağır yağarken, batmaya başlayan ağır teknenin bölmelerinde sıkışmış hava, dev su sütunları halinde madeni çığlıklar atarak püskürür" (s. 10). Abdülhamit sınıfı T1AMAT kod adlı gemi ile düşman gemisi arasında geçen bu sahne tanrıça Tiamat ile Marduk arasındaki mücadeleyi anımsatır. Ancak bu sefer yaratılan su canavarları değil, çelik canavarlar gibi görünen gemilerdir. Mitlerin yaşayan hakikatler olması ve mekânsal sıçramalarla eşyanın hakikatine işaret edebilmesi nesnelere teknolojinin gelişmesiyle birlikte aldıkları yeni görünümün bir açılımını sağlar. Böylece mitik/arkaik bilinçteki su canavarlarıyla rasyonel bilincin ortaya koyduğu denizaltı gemileri arasındaki analogi belirginleşir. Tüm bunlar mitlerin romanlardaki tezahürünü belirgin kılarken aynı zamanda arkaik ve modern bilincin biraradılığından doğan kaosu beraberinde getirir. Bunun da ötesinde gerek kutsal kitapların gerekse de mitolojik anlatıların paradisi aracılığıyla "somut gerçekliğin yerini metinlerin dünyası alır" (Ecevit, 2001, s. 110). Böylece kaos aynı zamanda anlamın ve gerçekliğin sorunsallaştırılmasına hizmet eder.

3. *Moby Dick* ve *Tiamat*'ta Büyüsü Bozulan Dünya: Kutsalın Gündelik Hayattan Arındırılması

Gerek *Moby Dick* gerekse de *Tiamat* özellikle mitik göndergeleriyle bir yandan metafizik dünyanın tezahürünü mümkün kılarken diğer yandan onu gündelik yaşamdan dışlayan söylemleri kurgusunda barındırır. Bu noktada örneğin *Moby Dick*'te beyaz balinanın sadece kutsallıkla ya da görülemeyen kötü güçlerle ilişkilendirilmesi değil aynı zamanda modern bilim tarafından nasıl anlamlandırıldığına yer verilmesi kutsal ve dindışı arasındaki gerilimin artmasına neden olur.

Rasyonelleştirmeyi esas alan modern bilim "Bachelard'a göre yaratıcı hayalden çok ikonoklastiktir" (Akt: Zwart, 2020, s. 67). Yani arkaik düşünce biçimini parçalar, bilimin özneyi yeni bir biçimde algıladığı, "nicel verilerin" (Zwart, 2020, s. 79) baskın olduğu yeni bir

düşünme biçimini beraberinde getirir. Bu düşünme biçimini *Moby Dick*'in işaret ettiği on dokuzuncu yüzyıl Amerika'sında görmek mümkündür. Nitekim romanda, bilimin arkaik bilincin istifade ettiği arketipsel imgeleri ve hayal gücünü baskıladığı, özneyi laboratuvar ortamına sokarak deneysel ürün haline getirdiği görülür. Bu deneysel ürün ise balinalardır. “Balınagiller” başlıklı bölümde anatomisinden bahsedilen ve kategorilere ayrıştırılarak niteliklerine göre analizi yapılan balina aracılığıyla doğa anlamlandırılmaya çalışılır. Benzer şekilde “Balina Fosili” adlı bölümde de balinalarla ilgili arkeolojik bilgilere yer veren Ishmail, bilimsel bir söylem kullanır. Bu durumu Jason Foxworthy, Melville'in dönemin çeşitli bilimsel çalışmalarından etkilenmesine bağlar (s. 38). Balinaların diğer deniz canlıları gibi olduğu tezinden hareket eden bu bölüm Foxworthy'e göre “doğaya daha rasyonel bir bakış açısı edinilmesine ve Püriten düşüncesinin tahakkümünden kaçmaya” (s.39) fırsat sunmuştur çünkü “Püriten sistem Tanrı'nın faaliyetlerinin aklın hiçbir yasasıyla açıklanamayacağı görüşü üzerine kuruludur”(Werge, 1969, s. 490). Dolayısıyla Melville, balinaları hem kutsal metinlerin söylemleri hem de bilimsel söylemler dâhilinde ele alarak ona bir yandan ruhani, aşkın ve kutsal bir değer yüklerken diğer yandan teknik bilgilere başvurur ve doğayı kutsal söylemlerden arındırır. Örneğin balinaların boyutlarından bahsederken “Danimarka Bilimler Akademisi'nin bir üyesinin üç yüz altmış beş ayak boyunda balinaların” (s. 195) olduğunu söylediğine değinir. Bu bakımdan doğanın bir parçası olan ve hatta doğayı temsil eden *Moby Dick*, rasyonel bilincin aracılığıyla hesaplanabilir ve ölçülebilir bir nesne konumuna indirgenir. Bu yaklaşım aslında Amerika'nın 19. yüzyılda doğayı sömürmeye ve ekonomik çıkar elde etmeye dayalı anlayışına da ışık tutar. Nitekim balina avcılığının çok yaygın olduğu 19. yüzyılda, Amerika'da yeni bir ekonomik düzenden bahsedilir ve “doğa sistematik biçimde kâr amaçlı olarak sömürüye uğrar” (akt: Burkard, 2010, s. 83). Bu durumun en açık göstergesi “Köbekbalığı Kıyımı” başlıklı bölümdür. Yağının kar amaçlı kullanıldığı balinaların öldürülmesinin ve yağ tabakasının kullanılması için geçirdiği aşamaların anlatıldığı bu bölümde doğayı sembolize eden köpekbalığının kanlar içindeki görüntüsü uzun uzun tasvir edilir. Geminin bocurgatına bağlanan balinanın yağ tabakasının “koparak havaya yükselişi,” bocurgatın portakal kabuğuna benzeyen balinanın yağ tabakasını yukarı çektikçe balınayı da suyun içinde çevirip durması, sonunda işleyişin durması ve kanları damlayan “koca külçeye” benzetilen balinanın gökyüzünden inmişçesine havada sallanıp kalan görüntüsü, makineleşmenin hâkim olmaya başladığı modern dönemde doğanın teknoloji tarafından nasıl tahakküm altına alındığını gözler önüne serer (s. 380). Bu tahakküm, Kaptan Ahab'ın makineyi andıran suretiyle güçlendirilir. Nitekim Kaptan Ahab'ın -her ne kadar *Moby Dick*'in peşinde olsa da- başka balinaları da kar amacıyla öldürmesi onun “demir takma bacağıyla modern tüketimin bir sembolü” (King, 2019, s. 350) olarak yorumlanmasını sağlar. Bir tüketim nesnesi haline dönüşen balinanın Pequod'a gerilmesi ve Pequod'un “suyun üstüne uzanmış vinçlere benzeyen serenleriyle böğrüne balinanın kellesinin asılması” (Melville, 2021, s. 380) teknolojinin boyunduruğu altına giren doğanın yeni ekonomik sistem içinde gördüğü muameleyi resmeder. Böylece aslında hem geminin hem de Kaptan Ahab'ın modern tüketime hizmet ettiği; hatta bu geminin Ahab'ın doğaya ve aslında varoluşa ilişkin edindiği kötümser bakış açısının bir göstergesi haline geldiği de görülür. Zira Pequod “çılgın kaptanın ruhunun elle tutulur bir parçası gibidir” (Melville, 2021, s. 510). Makineleşmenin ve teknolojinin sembolü olan gemi ve doğayı sömürmenin, tüketimin bir sembolü olan Kaptan Ahab böylece iç içe geçer. Sadece mekanik ve görülebilir ölçütlerle doğayı değerlendiren rasyonel bilincin, beden ve ruhu birbirinden ayrıştırarak görülemeyene karşı geliştirdiği şüphe ise Kaptan Ahab'ın ölen balınaya karşı takındığı alaycı tavır aracılığıyla

belirginleşir. Onun ölen balina karşısında kullandığı şu sözler doğanın kutsallığına ironik bir tavırla yaklaşıldığını; bir zamanlar gizemle ve öğretici yönüyle anılırken Kaptan Ahab nezdinde modern insanın onu manasından kopararak sadece bir maddeye indirgediğini gösterir: “Konuşsana, ey ulu, ey yüce kafa! Sen ki sakalsız olduğun halde, şurana burana asılan yosunlarla aksakallı birini andırıyorsun. Konuş güçlü kafa, gizini söyle bize” (s. 387).

Yaşlı bilge arketipiyle yani kişiye rehberlik edecek, yol gösterecek, onun manevi anlamda dönüşümünü sağlayabilecek bir figürle dalga geçen ve onu yadsıyan bu sözler dünyayı tanrısal eylemler dâhilinde yorumlayan arkaik bilinçten yoksunluğun bir göstergesidir. Ancak yine de Kaptan Ahab’ın nefretle ve öfkeyle karışık da olsa balinadan dilendiği gizem, modern dönem insanının doğayı yorumlamak için arkaik bir bilince duyduğu gereksinime işaret eder. Bu bakımdan *Moby Dick*’te modernleşmenin bir ifadesi olarak gelişen teknoloji ve onun temsil ettiği rasyonel bilinç ile modern dönem öncesiyle özdeşleşen dünyayı kutsal bir zemine oturtan arkaik bilinç arasında çatışma yaşandığı görülür. Bu çatışma ise romanın çok seslilikle örülen kurgusal yapısından kaynaklanır. Zwart, *Doğayı Anlamak (Understanding Nature)* adlı çalışmasında romanda çoksesliliğin hâkim olduğuna, hem bilimsel bilgilere hem de teolojik çalışmalara başvurulduğuna işaret eder (Zwart, 2008, s. 79). Dolayısıyla balınayı modern bilimin ayırıştırıcı, kategorize eden, deneysel bir nesne haline getiren ampirik yaklaşımı ve onu Hıristiyanlık öğretileri başta olmak üzere pagan inançlarıyla kutsal bir dairede yorumlayan dini/metafizik bakış açısı arasındaki çizgide bir inanç krizi ortaya çıkar. Bu inanç krizi en belirgin biçimde “Altın Sularda” (Melville, 2021, s. 589) başlıklı bölümde yansıtılır. Yaşamın daimi biçimde şüpheyle örüldüğüne dair şunlar söylenir;

Yaşamın dokumasındaki enine ve boyuna iplikler gibi, durgun havalarda fırtınalar birbirine örülür; her huzur anının ardından bir bora gelir. Hiç geriye dönmeyen sürekli bir ilerleme yoktur. Son durağa varıncaya dek, insan adım adım yürüyemez. Bebekliğin bilinçsiz cennetinden, çocukluğun düşüncesiz inancına, sonra ergenlik çağının hep bildiğimiz kuşklarına, daha sonra inançsızlığa ve en sonunda olgun yaşın gene kuşkuya dayanan düşünceli huzuruna geçilmez. Çemberin sonuna geldik mi, yeni baştan başlarız. Yeniden çocuk, delikanlı ve yaşlı insan oluruz; hiç durmadan yeni yeni kuşklara düşeriz (s. 590).

Romana hâkim olan bu şüphe, modern ve seküler çağın bir sonucu olarak yorumlanabilir. Nitekim sık sık kutsallığa ilişkin ifadelere yer verilen, mitolojik alıntılara başvuru kurgu boyunca geminin kaderinde doğrudan güç sahibi olan bir Tanrı’nın varlığından bahsedilmez ve bunun sonucunda modernliğe özgü bir iç sıkıntısı ve şüphe belirir. Gatta, doğaya hâkim bir güç olarak “Tanrı’nın Pequod adlı gemiyi görünür biçimde idaresi altında bulundurmadığını, romanın sonunda gemi battığında denizin de bu duruma kayıtsız kaldığını” (Gatta, 2004, s. 121) belirtir. “Gemiyi yutan girdabın çekişine kapılan” Ishmael, bedensel anlamda bir kurtuluşa erse de ruhsal anlamda kurtuluşa ermez. Çünkü romanda tanımlanan dünya, insanın varoluşsal anlamda kutsal dayanaklarını yitirdiği ve modernitenin girdabına sürüklendiği bir mekândır.

Benzer bir durum *Tiamat* için de geçerlidir. Romanda Osmanlı’nın modernleşmeyle birlikte zihinsel anlamda yaşadığı kaotik bir ortam söz konusudur. Nitekim roman her ne kadar mitik bir kurgusal yapı üzerine inşa edilse de roman karakterlerinin dünyayı algılayış biçiminde yaşanan birtakım kırılmalar olduğu; bunda da modernleşmeyle birlikte araçsal aklın ön plana çıkarak pozitivist ve materyalist fikirlerden kaynaklanan metafizik boyuta şüpheyle

bakılmasının önemli rol oynadığı görülür. Karakterlerin doğa olaylarının işleyişi ile doğaüstü olan arasında bir bocalama yaşaması bu bakımdan onların dünya algılarında ve varoluş tarzlarında meydana gelen kırılmaya işaret eder. Böylece materyalist bir bakış açısı ile doğa olaylarını anlamlandırmak ve metafizik nazardan dünyayı algılamak arasında bir gerilim belirir. Bu gerilimin merkezinde düşman gemisinden elde edilen altın sanduka vardır. Altın sandukanın Tiamat adlı gemiye alınmasıyla meydana gelen olaylar ve buna dair karakterlerin yorumları bilim-din, kutsal-dindışı arasındaki uzlaşımın sağlanamamasından kaynaklanan bir kaos ortamı doğurur. Örneğin altını sandığın içinde kolu kalan Gedikli adında bir karakter ortadan kaybolur. Sandık açıldıktan sonra Gedikli'nin kolu bacadan çıkan alevden dolayı yanar ancak hala hareket eder (Anar, 2022, s. 54). Çıkan yangından sonra altın sandığa bakan mürettebat şaşırır. Sandık "altın değil, sanki simsiyah hatta daha bile koyu bir demirdir"(s. 55). Üzerinde bulunan ve birbirine gülümseyen iki melek heykeli ise "ifrite" döner. Başta hayranlık uyandıran sandık artık "bütün hayatı, iyiliği ve ışığı emip yok etmektedir"(s. 56). Gedikli'nin kolunun nasıl hareket ettiği sorusu cevapsız bırakılırken, kara demire dönen altın sandık karşısında Abdülbeleş adlı gemici hayrete düşer ve "Neüzübillah! Rabbim! Rabbimé Rabbim" diyerek karşılık verir. Anlamlandıramadığı bu olay karşısında Tanrı'dan yardım dilenen Abdülbeleş'e yine gemicilerden biri olan Sancı'nın verdiği rasyonel cevap oldukça net ve keskindir: "Pas bu [...] havayla temas edince kararış. İşinizin başına"(s. 61). Sancı'nın "elektriki bir hadise" olarak tanımladığı bu olaya Arap adlı gemicinin yine de şüpheyle yaklaşması ve "Melekler nasıl ifrit oldu?" Paslandılar diye mi? şeklindeki sorusu ise gemidekilerin belirsizliğe sürüklendiklerini gösterir. Ancak gemiciler arasında yaşanan bu diyalogla ilgili romanda anlatıcı tarafından yapılan şu yorum olayın rasyonel izahının bazı gemiciler tarafından kabullenilmesinin ne kadar zor olduğunu gösterir:

Gayretle iman etmek istiyorlarsa bile bu din veya fikir değiştirmek yahut bütün alışkanlığını bırakmak kadar zor gibidir. Ama biraz azmetseler olmayacak iş yoktur. Sancı'nın sözünü ettiği pas ve tabiat hadisesi izahlarına zihinlerinde yer açmak için beyinlerinde birkaç mumu üfleyip bazı gerçekleri yutan konforlu bir karanlık husule getirdiklerinde az çok inanmaya başlamışlardır (s. 62).

Romanda gemide yaşanan ve soru işareti barındıran birtakım olaylara yer verilmesi ve bu olayların sorgulanması Türk modernleşmesinde etkili olan materyalist ve pozitivist bakış açısının geleneksel inanç dairesinde edindiği konumu göstermesi bakımından önemlidir. Zira arkaik ve rasyonel bilinç arasında tabiat hadiselerinin farklı yorumlanışına bağlı olarak bir düallite oluşur. Bu anlamda özellikle Sancı adlı karakterin genel olarak olayları yorumlayışı ve doğaüstü olaylar karşısında akli ön plana çıkaran tavrı "mürettebatın dini bütün olan neredeyse tamamından" (Anar, 2002, s. 86) farklıdır. Nitekim diğer gemiciler hakkında şunlar söylenir:

Ölümden sonra dirilişe ve meleklerle kâmilan iman ettiklerinden, yani inanılması en zor ve hatta imkânsız şeylere bir kez inandıklarından, tabiatüstü görünen diğer şeyleri, mesela altın sandığın demire dönüşmesini ve içinden çıkan canavarı alelade sayıp hayatın ve hayatların olağan akışı içine zaten çoktan yerleştirmişlerdi (s. 86).

Tabiat ve tabiatüstü arasına sınır koymayan bu gemicilerin altın sandıkla ilgi inanışları "kozmetik düzeni Tanrı'ya "iman" yani "amentü" çerçevesinde algılamalarına dayandırılır. Diğer yandan Sancı "onlardaki ruh disiplini ve bütünlüğüne sahip değildir" (s. 87). Onun zihni, olaylara iman zaviyesinden bakmayan "sabit, sağlam ve sadık beyinlerden farklı olarak" daha "canlı," "oynak, kaypak bir muhtevaya" (s. 87) sahiptir. Bu özelliğiyle diğer gemicilerden ayrıcalıklı bir konuma yükseldiğine, onları rahatça yönetebildiğine işaret edilen Sancı'nın

kusurları da vardır. Çünkü ne tabiatüstü olayları rasyonelleştiren Sancı ne de diğer gemiciler “hür” (Anar, 2002, s. 88) değildir. Zira hepsinin zihni “yaşamak ve bu uğurda gerekirse öldürmek için seyir, atış, denge ve mevki hesapları yapmaktadır” (s. 88). Ayrıca gemiciler “hesaplama ve ispatta matematiğin ve mantığın esaslarına kuzu kuzu ve hürmetle boyun eğen, itaatkâr ve yumuşak başlı matematikçiler gibidir” (s.87). Hem dini bütün olan gemiciler hem de rasyonel zihinlerin ortak noktası hakkında yapılan “var kalmayı hür kalmaya tercih ettiklerinden ruhları, içinde dişlilerin tıkrıdadığı bir hesap makinesinden farksızdı” (88) şeklindeki değerlendirmede teknik bir jargonun tercih edilmesi ise modern dönemin mekanikleşen boyutuna işaret eder. Hürriyetini ilan ettiğini düşünen modern birey “akıl hükümlerini bir ferman gibi kabul etmesi” (s. 88) sonucunda onun tahakkümü altına girmiş ve bir makineden farksız hale gelmiştir.

Benzer şekilde *Moby Dick*'te Kaptan Ahab için de sık sık modern bilimin teknik terimlerinden faydalanılır. Bu duruma R. P. Adams da dikkat çekerek Ahab için “mekanik bir dil” (Adams, 1952, s. 442) kullanıldığından bahseder. Örneğin Ahab'ın yüreği “mıknatısa” benzetilirken arzuları ve ihtirasları hakkında “mıknatıslı yüreğinde birikmiş isteğin alevini bir elektrik akımı gibi anlaşılmasız bir güçle bir anda onlara geçirmek istiyordu” (Melville, 2020, s. 225) ifadesi kullanılır. Beyaz balınayı bulma hırsıyla yanıp tutuşan Ahab'ın peşinde olduğu balınayı bulan gemiciye altın teklif etmesinin anlatıldığı “Kaptan Güvertesi” başlıklı bölüm bu bakımdan dikkat çeker. Elindeki altını gemicilere vaat eden Kaptan Ahab hakkında: “Parıltısını arttırmak istercesine, altın parayı yavaşça ceketine sürtmeye başladı. Bir yandan da ağzı kapalı, bir türkü mırıldanıyordu” denir ve devam edilir: “ Bu sözsüz, bu garip ve boğuk mırıltı, onun içinde dönen çarklardan çıkan bir sesteki sanki” (Melville, 2020, s. 221). Bir yandan modern çağın mekanikleşen eylemlerini, diğer yandan bu mekanik dünyada Ahab'ın içinden çıkamadığı bir döngüyü imleyen “dönen çark” benzetmesi genel anlamda Kaptan Ahab'ta cisimleşen şüphenin kaynağı niteliğindedir. Özellikle Starbucks adlı gemicinin “akılsız bir hayvandan (...) öğ almak ha! Delilik bu! Akılsız bir yaratığa böylesine öfkelenmek, dine de imana da sığmaz” şeklindeki itirazının arkasından Kaptan Ahab'ın şu sözleri onun varoluşa ilişkin şüpheci tavrının izlerini sürmek adına önem taşır:

Beni dinle küçük pay düşkünü: Gözle görülen şeyler mukavvadan maskeler gibidir. Ama her olan biten şeyde, her canlı işte, her su götürmez olayda, bilinen her şeyin içinde, bilinmez bir akıl vardır. Bu akıl kendi damgasını vurur o akılsız mukavva maskeye. Eğer insan vuracaksa, o maskeye vurmali. Mahpus, zindandan kaçabilir mi duvarı delmeden? Beyaz balina benim dört bir yanıma saran o zindan duvarıdır işte. Bunun ötesinde hiçbir şey yok sandığım da oluyor zaman zaman (s. 225).

Ahab'ın görülen ve görülmeyen güçler arasında yaşadığı bu çatışma doğa-doğaüstü, madde-ruh, dışarı-içeri gibi düalitelerin de belirginleşmesine aracılık eder. Ahab, *Moby Dick*'in doğaüstü bir canlı olabileceğini ima ettiği gibi, onun sadece görünürde sıradan bir canlı olabileceğini ama içinde doğaüstü bir gücün bulunduğuna inanır. Ancak hemen arkasından zaman zaman beyaz balinanın içinde hiçbir şey olmadığını düşündüğünü itiraf etmesi modern çağın inanç krizinin tecessüm etmiş halidir adeta. Dolayısıyla doğanın hem gözle görülür hem de görülemez güçler tarafından yönetildiğine dair yaşanan bu şüpheyi akışkan, dengesiz, kimi zaman mitik, dini söyleme evrilen, kimi zaman da teknik bir söylemi önceleyen bir anlatım tarzı arttırmaktadır. Bu anlatım tarzının arka planında ise Weber'in deyimiyile “dünya ve hayat tarzı kavramını, bilinçli biçimde teorik ve pratik olarak tam bir rasyonalizasyona tabi tutan modern yöntemin genel sonucu vardır: yani din irrasyonel plana kaydırılmaktadır” (Weber, 2008, s.

385). Ancak ona göre bu durumda yine irrasyonel olana eğilim artmaktadır. “Dünya akılcı yöntemin karşısında konumlandırılan irrasyonellikten ne denli sıyrılmış görünürse, bu hal daha fazla görülmüştür” (Weber, 2008, s. 386). Bunun sonucunda bir “bölünme” yaşandığından bahseden Weber “içinde her şeyin somut büyü olduğu ilkel dünya imajının bütünlüğünün, zamanla, bir yanda doğayı akıl yoluyla kavrama ve ona egemen olma çabası, öbür yanda mistik deneyimlerle” (2008, s. 386) sarsıldığını belirtir.

Böylece artık “büyüsü bozulan bir dünyadan” bahsedilebilir. Böyle bir dünya belirsizlik ve şüphenin hâkimiyeti altına girer. *Moby Dick*’te beyaz balina, *Tiamat*’ta ise altın sandukanın içinden çıkan canavarın, karakterlerin zihinlerinde yarattığı şüphe onların bilinçlerindeki yarılmaya yani zihni anlamda yaşadıkları çöküşe işaret eden “batan gemi” metaforuyla belirginleşir.

4. *Moby Dick* ve *Tiamat*’ta Batan Gemi Metaforu

İnsanın evreni anlamlandırma çabasının mutlak bir gerçeklikle bağlarını kopardığı ve kökleriyle olan irtibatını kestiği modern çağda *Moby Dick* ve *Tiamat*’ta bu kopuşu sembolize eden unsur karayla bağlantının kesildiği denizdir. Hem *Moby Dick* hem de *Tiamat*’ta olaylar denizde geçer. Bu bakımdan her iki romanda modern çağa özgü bir güvensizlik ortamı yaratılır. Bu güvensiz ortam *Moby Dick*’te Pequod, *Tiamat*’ta ise T1AMAT çağrı kodunu taşıyan gemi aracılığıyla yansıtılır.

Statik olmayan bir ortamda deniz canlılarından düşman gemilerine kadar her türlü tehlikeyle mücadele etmek zorunda olan Pequod adlı gemi, öncelikle bir yolculuğa aracılık etmesi itibarıyla önemlidir. Geleneksel anlamda gemi, genelde dünya hayatını imleyen bir metafordur. Melville de bir deniz yolculuğu kurgusu içerisinde bu metafordan yararlanır ve dünya hayatının geçiciliği ve sıradanlığını göstermek için dini söylemlere yer verir. Bu söylemler özellikle Ishmael’in denize açılmadan önce kilisede gördüğü kürsü ve gemi arasındaki benzerlik aracılığıyla yansıtılır. Kilisede rahibin kürsüye merdivenin başındaki bir halatla çıkmasının nedeni üzerine düşünen Ishmael bunun sembolik bir anlam barındırdığına inanır. Ona göre rahibin bu hareketi gözle görülür dünyadan kopmayı, bir anda içine çekilmeyi, dış dünyayla bağlarını ve ilişkilerini koparmayı anlatır (s. 85). Bunun yanı sıra kilisedeki kürsünün de sembolik anlamları vardır. Kürsü tahta oymalı ön kısmı bir geminin sivri burnuna benzetilmiş vaziyettedir. Kutsal Kitap ise kıvrım kıvrım bir çıkıntının üstüne yerleştirilmiştir (s. 86). Ona göre bu dekor, kilise kürsüsünün dünyanın en önünde olduğunu gösterir. İyi ve kötü tüm rüzgârların Tanrı’sına güzel havalara olsun diye oradan dua edilmektedir. Ishmael bu benzetmeden sonra yine kutsal dünya algısını ifşa eden şu cümlelerle karşımıza çıkar. “Evet dünya sefere çıkmış yarı yolda bir gemidir, kürsü de onun pruvası”(s. 86). Dini, varoluştan bağımsız görmeyen; dinle örülü bağlarını sık sık vurgulayan Ishmael için gemi aynı zamanda bedeni de temsil eder. Bu durum: “Bence bedenim asıl varlığımın tortusudur ancak. İsteyen alsın bedenimi, evet alsın, çünkü o ben değilim. Böyle olunca, ver elini Nantucket! Varsın gemi de batsın, bedenim de batsın dilediği zaman. Ruhuma gelince, Jüpiter gelse batıramaz onu” (s. 83) cümleleriyle belirginleşir. Ruha kutsal bir mana yükleyen Ishmael’in beden ve gemi arasında kurduğu analogi bu bakımdan dikkat çeker. Böylece geminin geçici ve ölüme dönük yüzü de ortaya çıkar.

Benzer bir algı *Tiamat*’ta da sezdirilir. Romanın sonunda altın sandukadan çıkan canavarın içine “fünyesi çekilmiş tahrir kalıbıyla” dalan Mülazım, canavarı öldürmeyi

başarıırken gemide sadece Hamamcı ve Karagümrük adlı gemiciler sağ kalır. Geminin su almaya başladığı sahne ise şu şekilde aktarılır: “İçinde bir zamanlar var olmuş bedenlerden kurtulan ruhlar, sanki hava kabarcıklarıyla satha yükseliyordu(...) derken sancak tarafına yatarken çelik gövdesi yine inledi. Bu onun son feryadıydı” (Anar, 2002, s. 156). İnsanın ölüm anında ruhunun bedenden ayrıldığı inancını yansıtan bu ifadeler batmakta olan gemi gibi bedeninin gömüldüğünü imler.

Geminin dünya ve bedeni temsil ettiği düşünüldüğünde hem *Moby Dick*'te hem de *Tiamat*'ta denizin altına çekilen gemi, karakterlerin ölümüne işaret ettiği gibi arkaik bilincin suların altına itilmesi yani arkaik bilincin baskılanması anlamına da gelir. Bu da arkaik ilkelerden koparak *Moby Dick*'te Ahab örneğinde *Tiamat*'ta ise Sancı örneğinde olduğu gibi-modern çağın zihinsel girdabına ya da çarkına yakalanmak anlamına gelir. Bu bakımdan Pequod'un okyanusun derinlerine batan görüntüsü, sandalın, gemicilerin, sularda yüzen küreklerin, canlı cansız her şeyin “girdabın ortasında” (s. 687) yok olmasıyla modernite denizinde gerçekleşen bir kriz anına denk gelir. Zira Pequod bir yandan makineleşen, materyalist ve rasyonelist zihniyete diğer yandan arkaik, dünyayı kutsallık çerçevesinde yorumlayan algılara ev sahipliği yapar. Dolayısıyla Pequod'un batması onu aynı zamanda batma noktasına getiren varoluşa ilişkin farklı bakış açılarından doğan kriz anlamına da gelir. Bu algılar arasındaki çatışma, geminin batmasıyla temsil edilir. Özellikle romanın sonunda Ishmael'in yetim bir birey olarak vurgulanması umutsuzluk, eksiklik ve noksanlık gibi hisleri imleyerek kozmik döngünün kutsallıktan yani bir bütünlük ve tamlık arz ettiği arkaik bilinçten arındırıldığı anlamına gelir. Ishmael, romanın sonunda kendisini bulan Rachel adlı gemiyi (s. 688) ebeveyne benzetir. Batan gemiden kurtulan Ishmael'in kendisini bulan Rachel hakkında geri dönüp yitirdiği çocuklarını arayan bir gemi olmasına ilişkin sözleri ve “başka bir yetim bulmuştu bula bula”(s. 688) şeklindeki yakınması insanlığın ve dünyanın köklerinden, kutsallığından arındırılmış cephesine vurgu yapar. Ishmael'in yetim kalışı aynı zamanda onun dünyayı algılama biçimindeki belirsizlikler ve şüpheyile dolu bir yaşam tarzını özetler. Zira O, yine romanın başka bir yerinde:

Hiç durmadan yeni yeni kuşkulara düşen insanoğlunun ruhu”ndan bahsederken ruh hakkında şu benzetmelere başvurur: “(...) Sokakta bulunan çocuğun babası nerede saklı? Nikâhsızken ana olmuş, doğururken ölmüş kızların bıraktığı yetimlere benziyor ruhlarımız. Babalarımızın kim olduğunu, bir sır olarak mezara götürdü analarımız. Ölmeden varamayacağız bu sır (s. 592) der.

Evrenin özü, hakikatinden mahrum olan modern insanın durumunu özetleyen bu ifadeler Roger Lundin de dikkat çekerek “yokluğa ve Tanrı'nın sessizliğine tahammül etmek durumunda kalan modern insanın yetimlik metaforuyla” (1999, s. 42) dile getirildiğini söyler. Bir sürgün hayatı süren İncil'deki Ishmael ile romanın anlatıcısı Ishmael arasında kutsal metin aracılığıyla kurulan benzerlik de modern çağda insanın sürgüne uğrayan, manevi boşlukları çoğalan yanını imler. Çünkü roman boyunca anlatıcı Ishmael'in ailesiyle ilgili de hiçbir bilgiye yer verilmez. İşte bu yüzden *Moby Dick*, insanlığın ve dünyanın yetim kaldığına dair moderniteye özgü bir endişe barındırır. Bu endişe Ishmael, Rachel adlı gemiyle kurtuluşa erdikten sonra dahi devam eder.

Moby Dick ve *Tiamat*'ın kaderi bu noktada farklılaşır. Zira her iki romanda da batan gemilerden ve bu gemilerden kurtulan karakterlere yer verilse de *Moby Dick*'teki modern yetim insanın karşısında *Tiamat*'ta canavarı öldürerek zafer elde eden kahraman gemiciler vardır.

Altın sandukadan çıkan ve “ifrit” diye tabir edilen canavar, bir yandan kömür ve madenle beslenirken diğer yandan da gemicilerin peşine düşer ve onları alevli dişleriyle yutar. Romanın sonunda Mülazım adlı gemici, elinde fünüyesi çekilmiş tahrip kalıbıyla canavarın ağzından içeri atlar. Böylece canavar infilak eder. Batan gemiden sadece Karagümrük ve Hamamcı adlı gemiciler kurtulmayı başarır. Dolayısıyla canavarın yok edilmesi aynı zamanda kaosun bittiği izlenimi yaratır. Ancak bir parantez açmak gerekirse canavarı yok eden kahraman gemiciler her şeye kadir bir kahramanlık örneği sergileyemez. *Tiamat*'ta zaferin ve hazzın yerini çok önemli bir sorun alır. Gemide yaşanan doğaüstü olaylardan sonra Hamamcı ve Karagümrük arasında geçen şu diyalog bu sorunu açıklar niteliktedir;

“Bir zamanlar evleri olan botun yavaş yavaş sulara gömülmesini izlerken hamamcı sordu:

“Başkalarına ne diyeceğiz?”

“Palavra atacaksın, doğruyu söylersen inanmazlar.”

“Peki kendimize ne diyeceğiz?”

“Kendine de palavra sıkacaksın” (s. 154-155).

Bu anlamda *Moby Dick*'te köklerinden kopan, yetim kalan modern insanı temsil eden Ishmael'e karşılık olarak eve geri döndüklerinde yaşadıklarını nasıl izah edeceklerini düşünen gemiciler vardır. Gözle görülen somut ve akla dayalı bir dünya algısına dayalı modern çağın düşünsel kaosu bu bakımdan sona ermemiş görünmektedir. Bu durum ise romanın postmodern kimliğiyle ve çoğulcu anlam yapısıyla yakından ilişkilidir. Nitekim postmodern romanda birey “modernistlerde olduğu gibi, yaşanmakta olan kaosun çatlaklarından sızacak bir ışık, her şeye karşın var olduğunu düşündüğü bir anlam aramaktan vazgeçmiştir yaşamda” (Ecevit, 2001, s. 65). Bu bakımdan yazarın, *Tiamat*'ta gemicilerin anlama ilişkin sorgulamalarını yarıda bırakması çoğulcu anlamın desteklenmesinden kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan her iki romanda da batan gemi metaforuyla moderniteye özgü anlam dünyasının yerle bir oluşuna işaret edilir. Bu anlamda *Tiamat*'ta mitik bir referansla kaosu imleyen canavar, mitolojik anlatıdaki Tiamat adlı karakterle sembolize edilir. TIAMAT çağrı kodlu geminin adı mitik anlatıdaki canavarın adına benzetilerek geminin de canavar olma imkânı sorgulanır. Bu çağrışımsal analogiyle anlam katmanlarının çoğulculuğu ve bu çoğulcuktan doğan kaos ortaya çıkar.

Melville de ise batan gemi metaforu yitirilip giden anlamı ve modernitenin çöküşünü imler. Nitekim bu gemi de modern teknolojinin hem insanı hem de doğayı tahakkümü altına aldığı bir yolculuğa; görülen ve görülemeyen güçler arasında şüphede kalan karakterlere ev sahipliği yapar. Sonunda gerek geminin gerekse de gemicilerin girdaba kapılması Ahab gibi mekanik bir dünyada arkaik bilinci dışlayan modern zihnin girdaba sürüklenmesi anlamına gelir. Böylece her iki roman da nihai bir anlama erişemeyen; ya kendine bile “palavra” atmak zorunda kalan ya da ruhu yetim kalan karakterleriyle, modern dünyanın bunalımını yani şüpheye gark oluşunu gözler önüne sermektedir.

Kaynaklar

Adams, R. P. (1952). Romanticism and the American renaissance. *American Literature*, 23(4) 419-432.

Agızza, R. (2001). *Antik Yunan'da mitoloji masallar ve söylenceler*. (çev.Zühre ilkgelen). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Anderson, J; Dyreness, A. (1996). *Modern life and the life of culture. the religious impulses of modernism*. IVP Academic.
- Aşkaroğlu, V. (2015). *Postmodern söylem İhsan Oktay Anar ve John Fowles*. Ankara: Karadeniz Dergi Yayınları.
- Çakan, H. (2018). *XIX. Yüzyılda Alman doğa bilimi ve felsefesinin osmanlı düşüncesindeki yansımaları*. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ecevit, Y. (2001). *Türk romanında postmodernist açılımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eliade, M. (1963). *Myth And reality*. Harper&Row Publishers.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve dindışı*. (çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İstanbul: Gece Yayınları.
- Eliade, M. (2001). *Mitlerin özellikleri*. (çev. Sema Fırat). İstanbul: Om Yayınevi.
- Foxworthy, J. (2006). He Blinded Me With Science: The Effects Of 19th Century Science On Melville's Moby Dick, *Hohonu- A Journal of Academic Writing*, 37-41.
- Frisby, D. (2012). *Modernlik fragmanları*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gatta, J. (2004). *Making nature sacred: literature, religion, and environment in America from the Puritans to the present*. Oxford University Press.
- King, R. (2019). *Ahab's Rolling Sea: A Natural History of Moby Dick*. University of Chicago Press.
- Lundin, R. (1999). *The Shadow of Absence: Orphans and the Interpretive Quest. The Promise of Hermeneutics içinde*. ed. Roger Lundin, Clarence Walhout, Anthony C. Thiselton. Paternoster Press.
- McCaffree, K. (2017). *The secular landscape. the decline of religion in America*. Macmillan Press.
- Parla, J. (2014). *Babalar ve oğullar Tanzimat romanının epistemolojik temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Schlarb, D. (2021). *Melville's wisdom religion, skepticism and literature in nineteenth century America*. Oxford University Press.
- Sievers, B. (2010) Before the surrogate of motivation: motivation and the meaning of work in the golden age of the American whaling industry Part 2, *Critique*, 38(1), 75-91, DOI: 10.1080/03017600903454405
- Şahin, A; Doğan, A. (2017). Mitolojiden genel kamu kukukuna “canavar yaratık” olgusu: Leviathan, Behemot, Rahav, Yılan ve Ejderha, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 149-184.
- Weber, M. (1946). Science as a Vocation. *from Max Weber Essays in Sociology içinde*. ed.H.H. Gerth ve C.Wright Mills. Oxford University Press.
- Weber, M. (2008). *Sosyoloji yazıları*. (çev. Taha Parla). İstanbul: Deniz Yayınları.
- Werge, T. (1969). Moby-Dick” and the calvinist tradition. *Studies in the Novel*, 1(4), 484-506.
- Zwart, H. (2020).Iconoclasm and imagination: Gaston Bachelard's philosophy of technoscience. *Human Studies*. 43, 61-87.

Extended Abstract

One of the most important elements characterizing the modern age is the change and transformation that is experienced depending on the ideal of progress. The basic principle in this change and transformation has been to leave traditional life forms behind by prioritizing instrumental reason. As a result, the way people make sense of the world has been realized with concepts that are in opposition to each other. While the traditional way of life was woven with the perception of the sacred world, the determinant of modern life shifted towards a profane world perception. Therefore, a tension has arisen between the perception of the sacred world, which puts divine powers at the centre of existence, and the perception of the profane world, which prioritizes reason and rejects metaphysics. As a result of this tension, modern man, who broke away from his sacred origins, fell into doubt in the face of divine actions.

Especially the change in the way of perceiving the world, along with scientific revolutions, is based on a rational consciousness; This situation shaped the way people approached God, human and nature. Thus, the visibility of the sacred basis of time and space categories found itself surrounded by rational consciousness. In this respect, Mircea Eliade's work *The Sacred and the Profane* (1991), in which he compares the pre-modern archaic societies with the modern period societies, draws attention in terms of associating the way of existence of archaic and modern societies in terms of sacred and profane experiences. According to him, while daily actions can be "sacred or made sacred" for archaic man, they are only "physiological" (p.12) for modern non-religious man. At the same time, considering myths as a tool for the manifestation of the sacred, Eliade emphasizes that archaic societies interpret myths by attributing "reality." In this case, in the modern era where the tension between the sacred and the profane has increased, it is seen that the perception of the modern man about reality has grown and shaped by feeding doubt on a fragile and fragmented ground. It is possible to see the traces of the disenchantment experienced by the world in most modern works of art.

Eliade talks about the novel's relationship with the sacred in his work titled *Myths and Reality*, and says that this genre appears in modern societies as a genre that has both mythical referents and these referents are camouflaged in a "profane" way. Another critic, Gaston Bachelard states that "modern science is the result of a repression: a systematic elimination of archetypal material from scientific discourse, but the archetypal (alchemistic) images that are systematically expelled from science tend to resurge in poetry and novels (cited in Zwart, 2020, p. 65). On the other hand, there is a tension in this resurrection in modern novel and poetry. While the sacred is resurrected, a rational perception of the world that is profane or purified from sanctity also awaits. This situation, of course, causes a devastating effect on the inner world of the person. As a matter of fact, in the modern age, where matter claims superiority to spirit, man suffers a loss of meaning. However, the point that should be emphasized at this point is the perspective of the modernist novel and the postmodern novel to meaning and reality. While the loss of meaning is subject to criticism in the modernist novel *Moby Dick*, the loss of meaning in *Tiamat*, which is a postmodern novel, is not turned into a material of criticism. On the contrary, the pluralistic nature of the meaning is brought to the fore and a single absolute meaning is not included. Thus, the mental swirl and doubt stemming from the perception of the sacred and profane world in modern age are revealed with different approaches to meaning and reality.

In this study, the traces of religious scepticism that emerged due to the tension between the sacred and the profane and that are unique to the modern age will be examined based on the works of Herman Melville's *Moby Dick* (1851) and İhsan Oktay Anar's *Tiamat* (2022). Considering the socio-cultural context of the two works, the conflict between the secular and religious discourses that came to the fore in the periods indicated in the novels are compared. For this, first of all, the religious, and philosophical debates that shed light on the mental world of the 19th century America, and the Ottoman Empire at the beginning of the 20th century are discussed. Then, the conflict between the sacred and the profane, which takes place depending on the modernization experience in the novels, and the mythical fiction that strengthens this conflict are argued. Thus, while the traces of the sceptical attitude of the modern age, which meet on a common ground, are traced, the differences between the sacred and profane elements created within the cultural contexts of the novels are revealed.